

**100-ГОДИШНИНА НА ЗАПИСАНИТЕ ОТ ДОБРИ ХРИСТОВ
МЕЛОДИИ НА СБОРНИКА „БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ ОТ БЕСАРАБИЯ“
И ПЕСНИТЕ ЗА ВАРНА В НЕГО**

Славка Петкова-Марчевска

Резюме: Сборникът „Български народни песни от Бесарабия“ е един не съвсем обичаен сборник. На пръв поглед изглежда да е избран от репертоара на една певица, но всъщност, това са песните на поколения певици от един род. Освен това сборникът има сложна съдба на създаване, в която участва и изтъкнатият български композитор, фолклорист, диригент и педагог, видният варненец Добри Христов. Преди 100 години, през август 1911, той записва за десет дни 215 мелодии на народни песни от изпълнението на певицата Кина Янева от Болград, която е дошла специално за записването на песните в София при своя брат полковник Георги Янков. „Български народни песни от Бесарабия“ са публикувани в СбНУН кн. XXVII, където е отбелязано: събрал полковник Янков, нотирал Добри Христов (Долински). Участието на Добри Христов обаче не може да се обозначи само с елементарното „нотиране“ - записването на българските народни песни от Бесарабия отразява както дълбокото му познаване народната ни музика, което е получил още от майчините си песни, така и възгледите му за специфичния характер. По това време той завършва първият си голям теоретичен труд - студията „Ритмическите основи на народната ни музика“, който е основополагащ за теорията и практиката на българските музиколози и композитори след него. От друга страна, записаните от Д. Христов песни от Бесарабия представляват за него богат материал за анализ, което се потвърждава и от включените в студията примери.

Има няколко песни от сборника „Български народни песни от Бесарабия“, в които се споменава името на град Варна, но една е посветена изцяло на града, по-точно на съдбата му по време на Руско-турската война 1828-1829 година. Тази песен отразява събитията и непосредствените преживяванията на варненци, които няма да намерим в сухите факти от историческите хроники.

Сборникът „Български народни песни от Бесарабия“, от чието записване през тази година се завършват 100 години, е един не съвсем обичаен фолклорен сборник с дълга история. Преди всичко се различава от многото сборници с народни песни по това, че е създаден от един-единствен събирач - фолклорист, записал песните на една певица - майка си, при това живееща далеч от границите на Княжество България. Така сборникът се явява израз на две прекрасни чувства - родолюбие и синовна обич.

Преди да разказвам (излагам) каквото и да е за „Български народни песни от Бесарабия“ и за участието на Добри Христов неговото създаване, ще подчертая неговата художествена ценност и значение като свидетелство за фолклорната култура на българите. Най-напред ще приведа мнението на руския учен акад. Н. С. Державин: „Прекрасна сбирка български народни песни от Бесарабска губерния представлява

сборникът на полковник Г. Янков, издаден от него в Пловдив през 1908 г. със заглавие: „Български народни песни от Елена В. Янкова“. Сборникът предизвиква голям интерес по отношение на това, че представлява репертоара на едно и също лице и при това твърде значителен, в 8200 стиха, явявайки се ценен източник за изучаване психологията на народното творчество, процесите на неговия живот, художествените му прийоми“ [2].

Десетилетия по-късно големия български музиколог-фолклорист, проф.д-р Стоян Джуджев, след като подробно анализира сборника в студията си „Елена В. Янкова и песните на бесарабските българи“, заключава: „От всички тия примери се вижда, какво огромно значение имат песните на Елена Янкова за нашата музикално-етнографска наука. Но те притежават и високи художествени качества и затова представят ценен тематичен материал за

художествена разработка. Със своя разнообразен ритъм и богата мелодика те поставят важни естетически проблеми... От правилното разрешение на тия проблеми зависи бъдещия развой на нашето национално изкуство. Затова те трябва да излязат от музейните архиви и да бъдат използвани в нашето художествено музикално и балетно творчество, където те ще влеят нови живителни струи“ [3]. Джуджев анализира преди всичко музикалния компонент на фолклора, но отбелязва качествата на словесния текст: „Що се отнася до текстовете - някои от тия песни представляват истински шедьоври не само в народната ни словесност, но и в художествената ни литература“ [3].

Въпреки това, ако се оценява сборникът само с оглед на народното поетично творчество, то той е една брънка от дългата поредица сборници, съхранили словата на народните песни. В „Български народни песни от Бесарабия“ обаче, песенният фолклор е представен в неговата цялост - слово и мелодия (на места и обяснения за танцови движения, за протичане на обряда) и като такъв, сборникът заема особено място в развитието на нашия фолклор. Българската музикално-песенна традиция е изключително устна. С живо изпълнение и непосредствено възприятие песните се сътворяват, пеят, разпространяват в общността, в съседните общности... „Чрез щастливо устно унаследяване от поколенията, въпреки стихийните пречки, простонародното светско изкуство в слова и тонове се носи цялостно от векове до днес сред живия народ и крепи неговото самосъзнание“ [10]. Записването през 1911 и публикуването през 1913 г. на „Български народни песни от Бесарабия“ бележи началото на едно ново битие за народната песен - съхраняването му в писмен запис като нотен текст [10]. Утвърждаването на тази нова форма на съществуване на народната песен се налага от промените след Освобождението, които водят и до промени в бита и във фолклорното музициране. Така песните се съхраняват, макар и в неприсъщ за тях вид. Трудностите произлизат от непригодността на нотно-линейното писмо, създадено за нуждите на западноевропейската

професионална музика, да отразява мелодията на българската народна песен. Затова и първите опити за записване на народни песни (преди 1911 г.) не са съвсем успешни.

Бидейки първият голям сборник със записани с нотен текст народни песни, „Български народни песни от Бесарабия“ поставя началото на научно обоснованата музикография в България.

Историята на създаването на сборника е дълга, започваща близо две десетилетия преди Добри Христов да запише мелодиите на песните. Но за да се разбере и оцени неговият принос, добре е да се знаят всички факти и моменти от тази история. Не по-малко сложна и изпълнена с перипетии е и историята на народните песни в сборника. Тези песни са от Източна България, но са отпътували заедно с българските изселници след Руско-турската война 1828/1829г. до Южна Бесарабия. След около шест десетилетия е записан поетичният им текст в Киев и с отпечатването им през 1908 в Пловдив и през 1913 г. в София, песните се завръщат на родна земя.

Събирачът - Георги Янков е забележителен българин, оставил името си на различни страници на българската история. Роден през 1859 г. в Болград в семейство на преселници от Ямболско, той учи в Болградската гимназия и след обявяването на Руско-турската война постъпва в Българското опълчение (03.07.1877 г.). След Освобождението на България завършва първия випуск на Софийското военно училище. По време на Сръбско-българската война капитан Георги Янков за проявена храброст и заслуги при превземането на Пирот е назначен за комендант на града и е награден с орден „Св. Александър V ст.“ с мечове. След войната участва в опита за детрониране през 1886 г. на княз Александър I и при контра преврата емигрира в Русия. Там завършва Военната юридическа академия в Санкт Петербург и служи в Киевския гарнизон. По това време (1892-1893) при него живее майка му и той има възможност да запише думите на голям брой от песните, които тя пее. Записвайки словата на песните с

намерението да бъдат издадени в книга, още тогава Георги Янков обмисля начинът по който да бъдат записани и подредени при издаването им в книга. За целта се консултира с „известния киевски професор - славист Флорински“, който му препоръчва класификацията на народните песни да бъде в три дяла: исторически, лирически и обредни.

Когато след амнистията подполковник Георги Янков се завръща в България, той подрежда песните (333 на брой) и ги издава под заглавието „Български народни песни от Елена В. Янкова“ през 1908 г. в Пловдив. Няколко години по-късно решава, че е добре да се запишат и мелодиите на тези песни с ноти, за да бъдат издадени те в цялостен вид. Но тъй като по това време майка му вече се е поминала, единствената възможност остава песните да бъдат записани по изпълването им от сестра му, която „освен по-голямата част от майчините ни песни знае и много още други песни“ [12]. През лятото на 1911 г. полковник Янков кани сестра си Кина Янева (По баща - Янкова, като Кина е вероятно е

домашното ѝ име, тъй като в книгата на Н. С.

Державин е сестрата на полк. Янков е отбелязана като Екатерина Янева) да дойде в София. Тя идва за кратко време, тъй като е бързала да се върне при домашните си в Болград за приближаващия празник на Св. Богородица. За записването на мелодиите полковник Янков кани известния, тогава млад композитор и „вещ познавач на народната ни музика“ Добри Христов. И така в дните от 1 до 10 август 1911 година от Добри Христов, който се е отзовал „на това дело с най-голяма готовност“ са записани мелодиите на 215 народни песни.

За това, как протича процесът на записване на мелодиите свидетелстват и полковник Янков, и Добри Христов. Според изложеното в двата предговора към „Български народни песни от Бесарабия“, записването е било подчинено на предварителния замисъл на полковник Янков. Подборът на песните и поетичния текст им

текст са били подготвени от по-рано: „малко повече от половината (128) от настоящите песни са напечатани в сборника от 1908 г., а останалата половина (85) са нови, записани от мене и отчасти от самата нея (*сестра му*) в разпо време“. Записването на вокалната мелодия е протичало така: „Певецата изпълваше песента, господин Христов записваше мелодията на ноти и я повтаряше на пианото или с глас и след проверката преминавахме към следващата песен“ [12] Г. Янков отбелязва, че „повечето от песните ми бяха известни и доколкото мога да разбирам, точно са схванати гласовете им“ [12]. След като приключва записването на мелодиите на всички песни, правят още една, „последна обща проверка“. Какво представлява тя? Поканени са да присъстват „няколко любители на народната ни музика, между които и професорът от нашия университет Венелин Ганев“ (*бъдещият регент*). Певецата Кина Янева изпълва известен брой

песни, които са ѝ посочвани от Добри

Христов и Венелин Ганев. Присъстващите са следили и са потвърдили, че „мелодиите са точно записани“.

По-късно професор Ганев изразява впечатленията си от чутото в писмо до Добри Христов: „Песните, които госпожа Кина Янева има любезността да изпее пред нас, ме поразиха със своята оригиналност в ритмично и композиционно отношение. Мене ме учуди обширната памет на госпожата. Дали е тая памет свършено точна, този въпрос, струва ми се, няма защо да ви безпокои много... Вашата задача се състои в това само - да възпроизведете вярно и точно музикалните идеи на народните песни, тъй както те бяха предадени от госпожа Янева. А тая задача Вие изпълнихте с вашата обикновена вещина. Отбелязаното от Вас напълно се възпроизведе пред народната певица, без тя да открие каквото и да било несходство с това, което е изпъляло“ [12].

В кратките встъпителни думи на Добри Христов към сборника „Български народни

песни от Бесарабия“ отново се подчертава музикалното дарование на певицата, както и нейната забележителна памет: „тя знаеше още толкова песни, които не можах да запиша“ [12]. Спира се и на произхода на записаните песни: „песните, които тя знае, е слушала най-вече от покойната си майка Елена Янкова. Другите песни е научила при разни случаи все в Болград, дето се е родила и дето и досега живее“ [12].

Разглеждайки класификацията, по която са подредени песните в сборника, Добри Христов констатира, че „в тази първа сбирка са застъпени най-вече хороводните песни, обредните и другите са по-слабо застъпени, с надежда в следните сбирки да се допълни и тази празнота.“ Това е наистина един интересен и много важен момент - полковник Янков никъде не е отбелязал такова намерение, дори не намеква за последващо записване на други народни песни от сестра му или за създаване и издаване на други сбирки, докато Добри Христов направо заявява намерението си за създаване на следващи сбирки. Можем да предположим, че заплепен от музикалната красота на народните песни, оценявайки тяхната стойност като музика и като част от духовното наследство на българина, Добри Христов е смятал за наложително да се запишат всички песни от репертоара на Кина Янева. Ако беше осъществено, това би ни дало не само представа за съхраненото и умножено фолклорно-песенно богатство на бесарабските българи, но и цялостна картина на техния живот и бит. За съжаление, надеждите на Добри Христов за записването на още песни от Кина Янева и издаването на следващи сбирки остават неосъществени, макар че той полага много усилия за това.

Няколко години след записването на песните от сборника, Д. Христов е пътувал до Бесарабия, която тогава е в границите на Русия, с намерение за продължаване на работата. Това е един епизод от живота му, който все още остава забулен в тайнственост и неяснота. Венелин Кръстев в монографията си за композитора отбелязва, че той „заминава за Русия да изучи старобългарския напев и да изследва песните на бесарабските

българи, но европейската война го сварва в Болград и той трябва да се върне обратно“ [8].

Елена Камбурова в статия за Добри Христов също споменава този малко засегнат в биографиите му епизод: „През 1914 г. Добри Христов предприема пътуване до Русия, за да запише на място бесарабски български песни и да съсредоточи вниманието си към проучване на старобългарския църковен напев. Избухва войната и с големи трудности със съпругата си Виктория се завръщат в България“ [6]. За съжаление, няма запазени никакви документи в архива на Добри Христов, изясняващи поне малко, посоченото пътуване [13]. За нас остава неизвестно какви срещи е провел той в Болград, записвал ли е песни от К. Янева или от други певци. Но и това което знаем, че е пътувал със съпругата си до Болград, показва големият му интерес и значението, което бесарабският български фолклор е имал за него.

Макар и съвсем накратко, фолклористът прави в предговора към сборника характеристика на записаните песни: „Забележително в тях е ритмичното богатство на тактовете и периодите, голямото разнообразие на тоналната им основа; твърде интересни са те и по интервалите и хармоничните си особености.“ При това отбелязва несъвършенството и недостатъчните възможности на нотнолинейната нотописна система за записване на народните ни песни: „Би било потребно най-характерните от тях да са схванати с графофон. Особено е това потребно за песни с рядък и сложен ритъм, а също и за такива, в основата на които лежи тонова система с третини и четвъртини тонове.“ По повод сложността на записваните мелодии, Н. Кауфман отбелязва: „Мисля, че по-сложни тактови размери от тези, които е отбелязал съвсем точно и убедително, в репертоара на тракийците от Ямболско няма“ [7].

Като виждаме посоченото от Добри Христов богатство и разнообразие на различните музикално-изразни средства в българската народна музика, както и

трудностите, които е срещнал при записването на народните песни със средствата на нотно-линейната система, можем да оценим какво постижение представлява сборникът с 215 нотирани мелодии. Проф. Джуджев уверено го определя като „особено ценен за нашата музикографска наука с това, че в него за пръв път у нас се прави опит да се излезе от омагьосания квинтов кръг на темперованата западноевропейска музикална система. Музикографът вече се е убедил, че нотните знаци на тая система са далеч недостатъчни и неподходящи да означат точната височина на ония характерни тонове, които се срещат в много наши народни мелодии.“[3] На няколко места в сборника, Добри Христов е направил нарочни обяснения:

1. „В тази песен *си* е между *си* нормално и *си бемол*.“(при песента №171 „Един син на майка“ и №175 „Дето си ме млада оженила“);

2. „Тук *до диез* е малко по-ниско от обикновен диез, а *до* е малко по-високо от нормално *до*.“ (към песента № „Хубава Янка злочеста“ и № 195 „Млад Стоян с триста юнака“

Според големия изследовател и познавач на песенния фолклор на бесарабските българи Н. Кауфман, при записването на мензурните песни в неравноделни размери на песните от Бесарабия има „ясно и сигурно отбелязване на размерите 5/16, 7/16, 9/16“. Единственото, по което се отличават записаните в сборника „Български народни песни от Бесарабия“ от съвременните виждания на фолклористите е по отношение на записването на безмензурните песни: „Обикновено при тях Д. Христов търси впрягането на бавната мелодия в определен такт - най-често 2/4, 3/4, 4/4. Вероятно при този стремеж той е нарушил някои по-свободно изпети пасажи. Между безмензурните песни откриваме много случай на точкувана комбинация, особено в речитативните мелодии, която по-късната наша практика по-често приема като хемиолно отношение“ [7].

Като е поканил Добри Христов за запише мелодиите на изпяваните от сестра му български народни песни от Бесарабия,

полковник Янков не е направил просто удачен избор - той е взел за сътрудник единствения музиколог-фолклорист, който би могъл да запише вярно народните песни през 1911 г. И с издаването му, „Български народни песни от Бесарабия“ става първият сборник с народни песни, които имат нотен запис на мелодията. Преди него и заедно с него се печатат към песнопойки и списания, а също и в Сборниците с народни умотворения мелодиите на отделни песни, а и няколко по-големи сбирки, но както отбелязва Добри Христов, „тези опити са ненапълно удовлетворителни, а може да се нарекат и слаби“.[10] Следващият сборник с народни песни, който включва и нотираните им мелодии е крупното изследване на Васил Стоин „От Тимок до Вита“ издадено чак през 1928 г. За съжаление, не само в миналото, но и днес, този сборник е забравян и пропускан. В научни изследвания и дипломни работи продължава да се сочи като първи сборникът с народни песни на Стоин, което е отбелязано от Николай Кауфман: „Никъде досега не е споменавано, че всъщност, първата най-голяма сбирка с нотирани народни песни и инструментална музика е „Български народни песни от Бесарабия“, събрал полк. Янков, нотирал Д. Христов (Долински)“ [7].

Сборникът „Български народни песни от Бесарабия“, не само че не се припознава като първия такъв с нотирани мелодии на песни и инструментални хора, но и твърде малко се познава. Понякога се пише, че в 1908 г. полковник Янков издава поетичните текстове на майчините си песни, а в 1913 г. са публикувани и мелодиите на тези песни, като се слага знак на равенство между двата сборника - „Български народни песни от Елена Янкова“ и „Български народни песни от Бесарабия“. Друга допускана грешка е, че двата сборника се приемат за напълно различни, като се посочва, че полк. Янков е събрал и издал 548 народни песни, записани от неговите майка и сестра. Всъщност една част от песните (128) присъства и в двата сборника, във втория - с нотните текстове отсъстват 205 от записаните в първия, но са включени нови 87 песни. Така всеки сборник има свой облик, освен че единия съдържа

само поетичния текст, а другия - и нотен запис на мелодиите.

Твърдението, че Добри Христов е единственият, който е могъл по това време да запише мелодиите на песните в тяхната цялост, се опира на факти от биографията му, на историята на българската музикална фолклористика, както и на изказвания на музикални дейци, негови съвременници. Имало е и други музиканти в София, а също и множество ентузиазирани любители, но те не са били „вещи познавачи на народната ни музика“, както го определя в предговора на сборника, полковник Янков. Ако това дело беше поверено за друг, неизкушен в народната традиция музикант, то вероятно биха били фиксирани с нотни знаци „в изкривен вид, в рамките на правилните европейските тактове, когато истинските тактове с малки изключение са твърде различни от европейските“ [10]. Ако пък с тази задача би се заел познавач на народната музика, който обаче няма професионално музикално образование, той би се затруднил поради недостатъчно владение на средствата на линейната нотна система.

Родния град на Добри Христов - Варна, със своята многообразна и богата музикално-фолклорна култура и със своето родолюбиво и чувствително към музиката гражданство има решаващо значение за формирането на Добри Христов като музикант и фолклорист - изследовател и музикограф. Той „открива своето призвание като музикант в обкръжението на чешките капелмайстори и на варненските учители-музиканти“ [1]. След неуспеха му на конкурса в София за стипендия, подsigуряваща висше музикално образование в Европа, варненското общество се чувства обидено за своя учител-музикант и решава да го подпомогне. „Със средства на варненската община и с препоръчителни писма от чешките капелмайстори, той заминава през 1900 г. да продължи образованието си в Пражката консерватория.[5] Кратко и красноречиво е изразена ролята на Варна за израстването на Добри Христов в поздравителен адрес по повод честването на 50-годишната музикална дейност на композитора (26.12.1926) се

казва:“...Щастливи сме да поднесем юбиляру най-сърдечни приветствия от родния му град - там е закърмен с чара и дивната песен на морето, там пожена първи лаври, които очертаха неговия път към възход“ [1]. Така, благодарение на благодатната атмосфера при богатия културен живот на свободна Варна и на „родолюбието и просветеността на нашите славни варненци“, [1] Добри Христов обича и пее народните песни, като успява да получи и съвременно европейско музикално образование.

Познаването на българската народна песен и владенето на линейната нотна писменост обаче, не са достатъчно условие за успешното записване на народните мелодии. При „извънредно оригинални тонални, метрични, ритмични и архетектонични основи“ [10] на народната ни музика, които до това време (1911 г.) нямат обяснение от гледна точка на западноевропейската музикална теория и съответно установен начин и средства на нотната писменост за

записването ѝ. Записването на песните на

болградската певица става в 1911 - годината в която Добри Христов завършва първият си сериозен труд - известната теоретична студия „Ритмическите основи на народната ни музика“. В тази студия за първи път се обосновават в стройна теория особеностите в метриката и ритмиката на българската народна музика. Твърде е вероятно до тези си виждания и идеи композиторът-фолклорист да е стигнал години по-рано, като учител и диригент във Варна, когато вече е композирал редица песни в стила на народно-песенната традиция. Това са създадените през 90-те години на XIX век хорови китки, песните за смесен хор, соловите песни от Нотна тетрадка II (1902) и др.

Друго доказателство за изключителните знания и умения на Добри Христов е, че той отличава от другите композитори на първото поколение (Маестро Георги Атанасов, Емануил Манолов, Панайот Пипков и др.) е дълбоко свързан с българската народна

песенност, тя е органичният начин, по който протича музикалното му мислене; най-важната и близка до сърцето тема на неговите теоретични и музикално-педагогически изследвания, публични сказки, речи и статии; за него народната песен е висок естетически идеал, възплъщаващ духовността на народа ни. Тази приобщеност с народнопесенната традиция е плод на влиянието на семейната среда и на музикален живот в родния му град Варна. Той не е имал учители по фолклор, тогава е нямало книги за българския музикален фолклор - единствения му учител е самата народна песен. В автобиографичните му бележки от 1932-1933 година и по-късно във всички негови биографии се подчертава голямото значение, което има за него музицирането в семейството му: „Първоначалното си музикално възпитание получих в семейството си. Майка ми обичаше

да пее. Аз я слушах цял омаян от нежния ѝ

глас..., магията на напева ми действаше силно още от най-ранни години. Опивах се от тях също както от приказките на баба“ [11].

Голямата разлика между мисленето и музикално ценностната система на Добри Христов и неговите съвременници - професионални музиканти е, че при него европейското музикално образование не изтрива, не обезценява първоначалните му музикални ориентации. При останалите му колеги (поне при повечето) заученото в европейските консерватории става водеща, ако ли не единствена музикално-ценностна ориентация. Затова те или престават да забелязват народната, „селската“ музика, или я преценяват от гледна точка на западноевропейското музикално мислене и теория, при което тя заема неблагоприятното място на недоразвита, изостанала култура. Първият биограф на Добри Христов и негова ученичка, Олга Кабакчиева характеризира духа на епохата в края на XIX и началото на XX в. така: „От стихията на народното звукотворчество от времето на Възраждането се започна преминаване към западното

музикално изкуство и индивидуално творчество. С буен подем прогледналите българи поискаха да стигнат духовната култура на запада. Но с това настъпва времето на едно сляпо подражателност. Добри Христов и още няколко родолюбиви българи видяха тази опасност и отдадоха всички сили - да не се задуши и прекъсне живота на родната ни песен“ [4].

За разлика от повечето музиканти, завършили образованието си в Европа, Добри Христов след завръщането си от Прага непрекъснато се опитва да анализира, обяснява и съвместява феномените в музиката на българския фолклор с инструментариума на западноевропейската музикална теория. В крайна сметка това довежда до създаването на съвсем нови понятия и термини, с които биват назовани и класифицирани особеностите в метриката и ритмиката на българската народна музика. Разбира се, създаването на новите понятия и термини е дълъг процес, който може да се проследи от „Ритмическите основи на народната ни музика“ (1911), до „Техническият строеж на българската народна музика“ (1928) и „Метричните и ритмичните основи на българската народна музика“ (втора редакция на студията, направена след 1928) и продължава още десетилетия в трудовете на други фолклористи.

Освен това, всички дадени до тук аналитични доводи за отличаващите се умения на Добри Христов се подкрепят и от свидетелства на негови съвременници. В статията за видния ни композитор и фолклорист, Николай Кауфман предава изказването на своя професор по тромпет Атанас Гърдев: „Преди появата на Васил Стоин се е считало, че единствения български музикант, който може да записва правилно народните ни мелодии е само Добри Христов. И това мнение е било валидно докато средата на 30-те години, когато трите крупни сборника на Стоин стават известни на българското музикантство“ [7].

При „нотирането“ на песните от Бесарабия, Добри Христов вероятно е бил улеснен и от близостта на техния диалект до говора в неговото семейство и във Варна.

Макар че той е записвал само мелодията, но при пеење тя се обагрја различно от словото, от начинът на произнасянето му и може да затрудни или спомогне възприемањето,

анализирането и запомняњето ѝ. Како вече

бе посочено, мајката на полковник Јанков е родена в Јамбол, живјала како момиче в бесарабско село на преселници от Јамболско, а после в Болград, којто е с две основни махали - јамболска и сливенска, но има също и варненски преселници. Добри Христов израства във Варна, отгледан от мајка, произхождаща от семејство на преселници от Јамболско, којто предполага голямо сходство на диалекта, на којто са говорили в родниот дом на композитора с езику на записваните болградски песни. Също така можем да предположим, че и мелодиите на записваните песни са близки ритмически и интонационно с така обичаните от него песни на мајка му. Тази близост не само облекчава записването, но и е силен мотивационен стимул за съхраняването на песните в книга.

В автобиографичните бележки „Как се учех сам“ Добри Христов разказва малко за мајка си. Всушност ние виждаме само два

щриха от портрета ѝ. Освен, че обичала да

пее с нежниот си глас тџни песни, научаваме и друго: „Мајка ми говореше и турски и обичаше да пее тџни турски песни“ [11]. От мајка си вероятно, Добри Христов е научил турски песни, а и езику, којто в годините след Освобождението е звучал често по варненските улици. Пеели са се често и турски песни и между младежите, за којто пише самиот композитор: „Като третокласник можех вече и да нотирам, и то не само прости песнички, а даже и твърде сложни, изпълнени с ориенталски мелодични и ритмични особености и капризи турски шаркии, којто ми пееха мои съученици арменчета“ [11]. Това непосредствено, практическо

запознавање с турскиот фолклор му дава възможност да го анализира и да се запознава изследванията на турски фолклористи и музиковеди, како наоѓащата се в архива му статия на турски език: „Новата сабри система“ на турското нотно четене“ [13]. Според Н. Кауфман „и до днес ние имаме български етномузиколог како Д. Христов, којто да познава така добре онава, којто турските ни колеги са записвали и публикували. В двата варианта на студията, како и в други негови публикации, се натъкваме на интересни образци, којто той ползва от различни турски сборници, останали извън нашето ползрение по понятни причини“ [7]. Тези познания на Добри Христов му дават възможност да оценява влијанието на турските песни или заемки от тях в българскиот фолклор. Конкретно в сборника „Български народни песни от Бесарабия“ има бележки към две песни за таква влијание. Тоа са песните №149 Дунав мџтен тече и №210 Седем царя във Виена. Забележката към првата е: „Мелодијата на тази песен напомува турска шаркиа“, а към втората №210: „В тази мелодија личи влијание от турските песни“.

С корени в разнобразните музикални впечатления от детството и младоста във Варна е и интересът на Добри Христов към православната грџка музика и грџките песни. Познавањето им е основа за анализа на църковните гласове и сравнявањето им с макамите [13]. Така се достига до осъзнавањето на тоновата организација в българските народни песни и отличавање на нејната самобитност, како и отбелязување на отделните белези на близост с православните песнопения и грџките песни.

В народните песните, записани от

Елена Јанкова и дџщеря ѝ Кина, се среќат

топоними не само от Јамболскиот край, а от изненадващо многу части на България. Има и песни, в којто се пее за Варна. Те са безспорно доказателство за наличието на варненци сред бесарабските колонисти, на

тяхната привързаност към родния град, съхранена и в поколенията, а също свидетелстват за нивото на фолклорната музикална култура във Варна в първата половина на XIX век. Тук ще се спра на две песни, които дават представа и за характера на сборника като цяло. Едната е от първата част на сборника - Хороводни песни, в дял първи - Любовни и тъжни и е наистина тъжна, елегична: „Млада булка далечна“

(№40). Мелодията ѝ е в еолийски лад, плавно

развиваща се в постепенно движение и само два скока - квинтов и квартов. Създава усещане за пространство и широта.

В първите стихове със средствата на словото се обрисова природна картина, съвсем лаконично, като фон, на който лиричната героиня на песента - варненка, омъжена надалеч, разказва за своята мъка - сама, далеч от родния град. Силата на болката

ѝ е изразена със заканите, отправени към

майка ѝ.

Свирчица свири по поле,
Гемийка плава по море,
Малко я момче караше,
Млада го булка питаше:
- Бре, момче, бре гемиджийче,
Отде си, та откъдя си?
Да не си от пуста Варна?
Аз имам майка на Варна,

Армаган ша ѝ проводя:

Армаган, сребърян колан,
Два ножа, два черносапа;
С едина да са заколи,

С другия да се разпори,
Да знае мама, да повни -
Как дава чедо надалек,
През девет села в десето,
Как зима снаха отблизо,
Отблизо - комшийчето си.

Другата песен - „Варна“ (№198) е от част IV. Исторически песни, в която освен песни, разказващи за реални исторически събития („Малда среди морето“, „Седем царя във Виена“, „Ново ханче във Търново“) има песни за войводи („Ангел войвода“, „Ненчо войвода“, „Индже войвода“, „Еленка млада войвода“), за негодите и теглилата по време на робството („Станка робинка“, „Славейче и черни татари“). Песните, свързани с робството и борците срещу него съставляват по-голямата част от историческите песни в сборника. За тази историческата памет на българите в Бесарабия се пише и преди публикуването на сборника: „Споменът за страшните времена, които са прекарвали българските преселенци в отечеството си се е съхранил в песните, които и днес се пеят от нинешното поколение в Бесарабия“ [9].

Песента „Варна“, както повечето исторически песни, които са се пеели на трапеза, разказва дълга история, която се развива бавно, с повторения, задържане на сюжетното развитие, както се разказват и приказките, за увеличаване нетърпението на слушателите. Историята започва с алегоричния образ на вестта - птичка долитаща с писмо. Тази вест е загадъчно записана с черно писмо - гръцко четмо, та поповете варналийски не могли да разчетат. Тогава викат най-учения в града - даскалчето, да разчете писмото. Той разчита, разплаква се, подсказвайки характерът на вестта и тогава „отговаря“. Отговорът му пак е обърнат - започва не с това какво има да става, а с какво трябва да реагират, да отговорят на вестта слушателите - варналийците. И след бавния разказ за вестта, изведнъж, внезапно нахлува страшното, нещастieto, за което предупреждава писмото. Градът е обсаден, обстрелван, нападнат, запален... И целия този разказ протича с една бавна мелодия, записана от Добри Христов в сменящи се 6/4 и 4/4 размер, но възприемаща

се по-скоро като безмензурна, поради короната в края на всеки стих (втори и четвърти такт). Мелодията има и промяна в лада - започва в еолийски, завършва във фригийски. Възклицанията „Ах!“, с които почва първият от всеки два стиха, подсилва характерът на ламентация - оплакване.

Ах, птичка фърчи по небето,
 Книга носи под крилото;
 Ах, че си кацна в алтън Варна,
 На калето, на кубето;
 Ах, че си пусна бяла книга,
 бяла книга - черно писмо,
 Черно писмо - гръцко четмо.
 Събраха се поповете,
 Поповете варналийски,
 Да разчетът бяла книга,
 Бяла книга - черно писмо,
 Черно писмо, гръцко четмо,
 Че го чели два дня, три дня,
 не можели да разчетът,
 Да разчетът, да разберът.
 Отговарят поповете:
 „Ой ва вази, варналийци!
 Я викайте Попов Иван,
 Попов Иван, даскалчето,
 Да разчете бяла книга,
 Да разчете, да разкаже.“
 Повикали Попов Иван,
 Попов Иван, даскалчето;
 Че е дошел, книга поел,
 Книга поел - разчете я,
 Разчете я и заплакал,
 Че порони дремни сълdzi.
 Отговаря Попов Иван,
 Попов Иван, даскалчето:
 „Ой ви вази, варналийци!
 Който има стара майка,
 да дума, да си надума,
 Москов Варна ша превземе.“
 Дор издума Попов Иван,
 Попов Иван, даскалчето,
 Заечаха топовете,
 Загърмяха тънки пушки,
 Задрънчаха остри саби.
 Писнали са варналийци:
 „Аллах, аллах! Варна яндъ!
 Варна яндъ дьорт кешедя!“
 („Боже, Боже! Варна пламна!
 Варна гори от четири страни“)

След песента има пояснение на полк. Янков: „Варненски емигранти в Болград пеят тази песен и оплакват Варна. Старците и бабите помнят лично превземането и съсипването ѝ през 1828 год.“

Темата на тази песен е Руско-турската война 1828/1829 година, когато руските войски начело с ген. Дибич навлизат в територията на Турция в най-източната част на Балканския полуостров. Обикновено в историческите текстове по този въпрос се изброява - превзема Силистра, превзема Шумен, превзема Ямбол, Сливен и тъй до Одрин. Българите подпомагат руските войски, разузнават, дават сведения, водят по пътеки, осигуряват снабдяването на армията и т.н. Подписва се мирния договор, който не донася никакви промени за изпълненото с очаквания българско население, като предвижда няколко месечна окупация на завзетите територии и последващо изтегляне на руските войски. Тогава вече се засяга въпросът за положението на християнското население в изоставяните от русите територии, описва се страхът на хората, изселвания, беда... Картината, пресъздадена в песента ни разкрива друг образ на войната. Това не е хроника на битките, не е ода за смелите, не е възхвала за победите - тук на войната се гледа с очите на обикновените хора. Те са обстрелвани, къщите им са запалени... Тази картина на горящия град обрисова превземането на Варна от войските на генерал Дибич.

Песента „Варна“, както повечето исторически народни песни, покрай сведенията за поминъка и бита, преживяванията и чувствата на хората в дадената епоха, ни носи и конкретно историческо познание. Песента недвусмислено свидетелства за разоряването на Варна (както и на много други селища в източна България) при настъплението на руските войски във Руско-турската война 1828/1829, премълчавано често в историческите изследвания и изчезнало от

родовата памет на бесарабските българи. Освен това песента и обяснението на събирача под черта показват, че в Болград е имало изселници и от Варна. Това е сведение, отсъстващо в историческите или етнографски изследвания за българите в Бесарабия - на Скалковски, Державин, Йов Титоров, както и на съвременните историци Грек и Червенков. И накрая, но не на последно място, песента е свидетелство за любовта към родния град, която е живеела не само в паметта на вече остарелите бежанци, но е съхранена и в паметта на поколенията им (със сигурност поне до 1911 г. когато е записана).

Наличието на различни „пластове“ песенен фолклор в сборника „Български народни песни от Бесарабия“ ни дава възможност да възсъздадем картина на българската фолклорната култура в различни исторически периоди. Конкретно песните за Варна изграждат представа за характера на народната музика и поезия около и по време на Руско-турската война 1828/1829 г.

Сборникът разкрива богатството на грижливо съхранявания от потомците на заселилите се в Болград варненци, сливенци и ямболци роден фолклор в началото на второто десетилетие на ХХ век. Макар и опосредствено, чрез отношението и владееенето на народно-песенната традиция, изявени при записването на песните от Болград от Добри Христов, в предговора на сборника и в неговите трудове, студии, статии можем да съдим и за варненската култура в годините след Освобождението на България.

Варна и по времето на създаването на пренесените в Бесарабия песни (1828/1829), по времето, когато е раснал в нея Добри Христов (1875-1895) и по-късно - в началото на ХХ век, когато той е вече утвърден музикант, е била град с висока музикална и поетична култура. Именно на тая култура е син Добри Христов, благодарение на нея той има огромната си обич и възхищение към нашите народни песни и познанията за фолклора на съседните народи, заедно с владееенето на теорията и практиката на източноправославната музика и на западноевропейското професионално

творчество.

Ще завърша с мисълта, която е мото на една от статиите за народната музика на Добри Христов, мисъл, която би могла да се постави и над цялостната му творческа, изследователска, изпълнителска и педагогическа дейност: „Не е готов за всемирната любов оня, който не се е възмогнал да обича своя род“ [11]. Воден от тази обич, Добри Христов записва преди 100 години мелодиите на 215 песни и заедно с още един родолюбец - полковник Янков създават забележителния сборник „Български народни песни от Бесарабия.“

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бъчварова Е., Томова К., Документи за живота на Добри Христов, съхранявани в Музея за история на град Варна - В: Добри Христов и българският ХХ век. София, 2005, с.279-280, 282
2. Державин Н. С., Болгарские колонии в России - В: СбНУН. Кн.ХХІХ, София, 1914, с. 128
3. Джуджев Ст., Елена Янкова и песните на бесарабските българи - В: Известия на Института за музика. Кн.1, София, 1952, с. 152, 162
4. Кабакчиева О., Творчеството на Добри Христов. София, 1940, с.14
5. Камбуров И., Българската музика. Минало и съвременност. София, 1926, с.52
6. Камбурова Е., За някои малко известни моменти от творческия път на Добри Христов - В: Добри Христов и българският ХХ век. София, 2005, с. 204
7. Кауфман Н., Добри Христов - практикът - В: Добри Христов и българският ХХ век. София, 2005, с. 62-65
8. Кръстев В., Добри Христов. София, 1954, с.49
9. Титоров Йов., Българите в Бесарабия, София, 1903, с. 14
10. Христов Д., Музикално-теоретично наследство. т.І, София, 1967, с. 34-35, 141,137
11. Христов Д., Музикално-теоретично наследство. т.ІІ, София, 1970, с.50, 357, 358
12. Янков Г., Христов (Долински) Д., Български народни песни от Бесарабия - В: СбНУН, кн. ХХVІІ, София, 1913, с. 3-5
13. Япова К., Архивът на Добри Христов. София, 2002, с. 74-79, 117

За контакти:

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ"

Катедра Музика

гл. ас. Славка Петкова-Марчевска

e-mail: marchevska@abv.bg

тел: 0884535759